
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

УДК: 343.228+343 (477)

О. О. КВАША,
доктор юридичних наук

**ПРАВО НА САМОЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИМ
ПОСЯГАННЯМ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ**

Забезпечення прав і свобод людини залежить від стану захищеності національної безпеки. Національна безпека – це той фундамент, на якому має бути побудований ефективний державний механізм, у тому числі засобами кримінальної юстиції, захисту прав і свобод людини та її безпеки. Забезпечення національної безпеки є гарантією створення безпечного середовища для кожного громадянина України. Ефективний захист конституційного ладу, державного суверенітету та територіальної цілісності держави є умовою забезпечення безпеки кожної людини, гарантією реалізації її прав і свобод. Кожна людина має право на необхідну оборону, кожен громадянин України незалежно від наявності спеціально призначених для цього державних органів має право захищати національну безпеку власними силами.

Ключові слова: право на самозахист, необхідна оборона, національна безпека, злочини проти держави, національні інтереси, безпека людини.

Кваша О. А. Право на самозащиту в контексте противодействия преступным посягательствам на национальную безопасность Украины

Обеспечение прав и свобод человека зависит от состояния защищенности национальной безопасности. Национальная безопасность – это тот фундамент, на котором должен быть построен эффективный государственный механизм, в том числе средствами уголовной юстиции, защиты прав и свобод человека и его безопасности. Обеспечение национальной безопасности является гарантией создания безопасной среды для каждого гражданина Украины. Эффективная защита конституционного строя, государственного суверенитета и территориальной целостности государства является условием обеспечения безопасности каждого человека, гарантией реализации его прав и свобод. Каждый человек имеет право на необходимую оборону, каждый гражданин Украины независимо от наличия специально предназначенных для этого государственных органов вправе защищать национальную безопасность собственными силами.

Ключевые слова: право на самозащиту, необходимая оборона, национальная безопасность, преступления против государства, национальные интересы, безопасность человека.

Kvasha Oksana. The right to self-defense in the context of counteracting a criminal encroachment to the national security of Ukraine

The protection of human rights and freedoms depends on the state of security of the national security. National security is the foundation upon which an effective state mechanism,

including the means of criminal justice, and the protection of human rights and freedoms and their security, must be built. Ensuring national security is a guarantee of creating a safe environment for every citizen of Ukraine. Effective protection of the constitutional system, state sovereignty and territorial integrity of the state is a condition for ensuring the safety of every person, guaranteeing the realization of his rights and freedoms. Everyone has the right to the necessary defense, every citizen of Ukraine, irrespective of the presence of specially designated state bodies, has the right to defend national security on his own.

Key words: *the right to self-defense, necessary defense, national security, crimes against the state, national interests, human security.*

Кримінально-правова охорона національної безпеки України є пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів держави, а також за останні роки стала надзвичайно актуальною проблемою юридичної науки. Основними цілями Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, визнано такі, як: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави¹. У ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, безпека людини і безпека держави (національна безпека) – як розставити пріоритети? Що є більш важливим? У цитованій статті Основного Закону далі прописано: «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Переконана, що для виконання цього обов'язку держава повинна насамперед забезпечити захист своїх національних цінностей: конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності тощо. Особливо яскраво така залежність виявляється в державі в період соціально-політичної кризи та зовнішньої агресії. Забезпечення прав і свобод людини є певною мірою похідним (залежним) від стану захищеності національної безпеки. Національна безпека – це той фундамент (основа), на якому має базуватися ефективний державний механізм (насамперед засобами кримінальної юстиції) захисту прав і свобод людини, її безпека.

Дослідженню кримінально-правових проблем охорони національної безпеки присвятили свої праці такі вчені, як Г. В. Андрусів, О. Ф. Бантишев, С. Б. Гавриш, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, О. М. Костенко, Б. Д. Леонов, В. А. Ліпкан, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, Л. В. Мошняга, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Ю. В. Нікітін, А. В. Савченко, Є. Д. Скулиш, О. С. Сотула, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О. В. Шамара, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін. Реалізацію права громадян на самостійний захист своїх прав та інтересів розробляли вчені: Ю. В. Александров, Г. М. Андрусак, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. П. Берестовий, О. М. Боднарук, С. В. Бородін, Я. М. Брайнін, Г. В. Бушуєв, І. А. Гільфанд, О. А. Герцензон, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, В. П. Діденко, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, Б. М. Орловський, Н. М. Плисюк, Л. М. Підкоритова, О. Б. Сибаль, В. П. Тихий, Н. Б. Хлистова та ін. Проте комплексно проблема реалізації прав людини на самозахист за умов відсутності ефективного держав-

ного механізму захисту національної безпеки від злочинних посягань не розглядалась. З огляду на це дослідження даної проблематики є метою цієї статті.

Як відомо, до 2001 р. кримінальний закон України містив аналог сучасного розділу 1 «Злочини проти основ національної безпеки України» – главу I під назвою «Злочини проти держави», яка охоплювала «Особливо небезпечні злочини проти держави» та «Інші злочини проти держави». Побуває думка, що традиційне розташування розділу «Злочини проти держави» чи сучасного «Злочини проти основ національної безпеки» на початку Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) є негативною тенденцією, яка властива авторитарним недемократичним державам. Начебто перше, пріоритетне місце «державних злочинів» суперечить Конституції України, міжнародним договорам, ратифікованим Україною, інтересам громадянського суспільства, оскільки найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека». Поряд з тим слід звернути увагу на слово «безпека» у цитованій ст. 3 Конституції, яке хоча й розташоване на останньому місці, на мою думку, є пріоритетним у цьому переліку найвищих соціальних цінностей. У найновітнішому вітчизняному юридичному енциклопедичному виданні – Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. (2017 р.) наголошено, що розміщення норм про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки на початку Особливої частини КК вказує на їх особливу небезпечність для суспільства і держави². Я б сформулювала цю тезу так: «їх особливу небезпечність для людини, суспільства і держави».

Сьогодні Україна перебуває фактично у стані війни, окуповано частину території нашої країни, тому є підстави констатувати, що держава не змогла захистити власну національну безпеку (територіальну цілісність та недоторканність), а отже, навряд чи спроможна належно виконувати свій обов'язок по забезпеченню безпеки громадян, по захисту прав і свобод людини. Особливо це стосується прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях або ж прилеглих до них. У цьому контексті зрозумілою є особлива увага державних органів до безпеки, прав і свобод громадян, які проживають на території Донецької і Луганської областей. У щорічному соціологічному моніторингу безпеки жителів Донецької і Луганської областей, який проводить Харківський інститут соціальних досліджень, відзначається особисте відчуття ними безпеки. Однак жителі й інших областей України не почуваються наразі у безпеці. Жодна людина не може почуватися у безпеці, коли її права та інтереси опинилися під загрозами, як реальними, так і потенційними. Слід погодитись, що «безпека є благом, одвічною природною потребою, умовою для життєдіяльності людини, найнеобхіднішою із потреб людини... Саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують безпеку людини»³.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» національна безпека України визначається як *захищеність* життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах суспільного життя⁴. Як бачимо, на перше місце в Законі поставлені саме життєво важливі інтереси людини і громадянина. Уповноважені державні органи з ба-

гатьох причин виявились не здатними захистити національну безпеку, а отже, для громадян України очевидно, що вони не можуть розраховувати на належний захист своїх прав та інтересів.

Є підстави стверджувати, що в українському суспільстві панує стан фрустрації, тобто такий психо-емоційний стан людини, що виражається в характерних її переживаннях і поведінці, і те, що викликається об'єктивно непереборними (або такими, що сприймаються суб'єктивно як непереборні) труднощами на шляху до досягнення мети, і розбіжності реальності з очікуваннями суб'єкта. Фрустрація – це є своєрідний емоційний стан, характерною ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності в стані безнадійності, втрати перспективи⁵. Фрустрацію слід розглядати як психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження, що виникає в конфліктних ситуаціях, які перешкоджають досягненню мети чи задоволенню потреб і бажань. Таке емоційно-вольове напруження властиве більшості громадян України за умов окупації окремих частин території України, ведення фактично воєнних дій на сході держави.

Науковці, які досліджують злочини проти основ національної безпеки України, визначають безпеку як такий стан упорядкованої сукупності суспільних відносин, за якого захищені від внутрішніх і зовнішніх *загроз* права і свободи людини і громадянина, забезпечується розвиток і збереження матеріальних і духовних цінностей суспільства, нормальне функціонування і розвиток конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності держави⁶. Через термін «загроза» розкривається і семантичне значення поняття «безпека» – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує⁷. Таких загроз у нашої країні сьогодні безліч. Водночас кожен має право відвести від себе загрозу дозволеними законом засобами, щоб поновити безпечний стан.

Традиційно склалося, що порушені права і свободи має захищати держава в особі її компетентних органів (суд, прокуратура і т. д.), але ні суспільство, ні законодавець не виробили такого ефективного механізму захисту від правопорушень, який би дав змогу забезпечувати оперативну й адекватну охорону прав і законних інтересів особи в усіх випадках⁸. Оскільки жодна людина в Україні сьогодні не почуватися у безпеці за умов, коли система кримінальної юстиції не здатна ефективно протидіяти злочинним посяганням у сфері національної та громадської безпеки, а отже, забезпечити *захищеність* життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, то настає час реалізації положень ст. 27 Конституції України: «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Цю норму слід розглядати як конституційну засаду природного права людини на забезпечення власної безпеки, здійснення самостійного захисту найбільш важливих цінностей, що має своє втілення і в галузевому законодавстві, зокрема у кримінально-правовому інституті обставин, що виключають злочинність діяння. Найважливішою з цих обставин у контексті предмета нашого дослідження є необхідна оборона, якій у кримінально-правовій науці часто надається статусу окремого інституту.

У вже згадуваному щорічному соціологічному моніторингу з-поміж інших наводяться й результати опитування готовності громадян брати участь у підтримуванні безпеки, яке показало, що активність самих жителів регіонів щодо

підтримання безпеки в їхніх населених пунктах поступово зростає (19,9 % у Луганській області, 22,6 % у Донецькій області)⁹. Значне ж зростання в Україні, Європі, світі загалом проявів насильства, воєнної агресії та терористичних загроз актуалізують потребу концептуально нових підходів до розуміння соціального змісту та юридичної природи права людини на необхідну оборону, у тому числі, коли йдеться про захист національної безпеки України, зокрема в частині її територіальної цілісності та недоторканності.

Реалізація людиною права на необхідну оборону іманентно охоплює й захист від протиправних посягань власними силами як свого чи інших людей життя, здоров'я, прав і свобод, так й інтересів суспільства чи держави. Стан необхідної оборони виникає з моменту існування реальної загрози заподіяння шкоди. Тобто загроза безпеці людини вже є підставою для застосування засобів самозахисту.

Необхідна оборона може стосуватися й ситуацій оборони складових національної безпеки держави. Зрештою, і чинна ст. 36 КК України «Необхідна оборона» містить положення щодо права на захист національних інтересів: «необхідною обороною є дії, вчинені з метою захисту ... інтересів держави від суспільно небезпечного посягання...». Реалізація права на необхідну оборону може мати кінцевою метою захист інтересів держави (територіальна недоторканність, обороноздатність, збереження державної таємниці, встановленого порядку управління тощо)¹⁰.

Для порівняння процитую положення про необхідну оборону з Карного кодексу Республіки Польща: «Ст. 25. § 1. Не вчиняє злочину той, хто в стані необхідної оборони відбиває незаконне посягання на будь-яке благо, що охороняється законом»¹¹ (курсив мій. – *О. К.*). Ось так лаконічно і водночас чітко і всеохопно, не залишаючи місця для дискусій, визначив підставу для реалізації права на необхідну оборону польський законодавець.

Отже, захищаючи власними силами від протиправних посягань національну безпеку України, людина реалізує гарантоване Конституцією України та регламентоване кримінальним законодавством своє природне право на безпеку. Таким чином, напрацювання якісно нової законодавчої бази національної безпеки України в контексті викликів і загроз для української держави надасть можливість ефективно та індивідуально забезпечити безпеку і оборону країни, захисту конституційних прав і свобод, життя і здоров'я громадян, мирної, творчої праці українського народу¹².

Усі способи самозахисту вчені поділяють на групи. Так, вітчизняні конституціоналісти право на самозахист (ч. 5 ст. 55 Конституції) тлумачать як *право на опір недемократичному правлінню*. В умовах самоорганізації українських громадян для захисту суверенітету і територіальної цілісності України від проявів сепаратизму та зовнішньої агресії підтримуємо позицію вітчизняних науковців про те, що право народу України випливає із конституційного положення, відповідно до якого «захист, забезпечення її інформаційної та економічної безпеки є... справою всього Українського народу». Право народу на самозахист здійснюється в індивідуальній та колективній формах¹³.

Так, С. П. Параниця способи самозахисту поділяє на три групи: по-перше, способи, які можуть бути використані тільки в колективній формі (наприклад, страйки). Колективна форма самозахисту допускає участь, включаючи форму-

вання задуму і пошук засобів, одразу кількома особами, які об'єдналися для найбільш ефективної дії, володарями однакового або загального суб'єктивного права, яке вони не можуть реалізувати з якихось причин. По-друге, способи, які можуть бути використані тільки в індивідуальній формі (наприклад, необхідна оборона). Індивідуальна форма самозахисту допускає здійснення самозахисних дій однією конкретною людиною, причому пошук засобів, методів здійснюється нею самостійно. По-третє, способи, які можуть бути використані в індивідуальній і в колективній формах (наприклад, крайня необхідність)¹⁴. Вітчизняний конституціоналіст К. О. Гориславський у своїх наукових працях визначає саме необхідну оборону як одну з форм самозахисту (складову самозахисту), при цьому зазначаючи, що в Конституції поняття «самозахист» не розкривається, як і немає такого поняття в жодній галузі національного права¹⁵. У тлумачному словнику української мови також не знаходимо терміна «самозахист», однак через нього роз'яснюється поняття «самооборона». Саме цим терміном іменують деякі вчені універсальну (або загальну) обставину, що виключає злочинність діяння¹⁶. Самооборона – це оборона самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій та ін.; оборона самого себе власними силами; самозахист/оборона країни силами і засобами населення поряд з обороною силами держави¹⁷.

З наведеного випливає два висновки щодо сутності поняття «самозахист»: по-перше, його слід тлумачити не стільки як «захист самого себе», а й як «самостійний захист, власними силами»; по-друге, йому іманентно властиве право людини на захист від протиправних посягань власними силами не лише свого чи інших людей життя, здоров'я, прав і свобод, а й інтересів суспільства чи держави. Власне, саме цим правом скористалися тисячі громадян України, організувавшись у добровольчі батальйони для захисту територіальної цілісності України, коли на початку воєнних дій на сході країни збройні сили не були здатні протистояти ворогу.

Отже, забезпечення прав і свобод людини є певною мірою похідним (забезпеченням) від стану захищеності національної безпеки. Національна безпека – це той фундамент, на якому має базуватися ефективний державний механізм, насамперед засобами кримінальної юстиції, захисту прав і свобод людини, її безпеки. Забезпечення національної безпеки є гарантією створення безпечного середовища для кожного громадянина України. Ефективний захист конституційного ладу, державного суверенітету та територіальної цілісності держави є умовою забезпечення безпеки кожної людини, гарантією реалізації її прав і свобод. Кожна людина має право на необхідну оборону, кожен громадянин України незалежно від наявності спеціально призначених для цього державних органів має право захищати національну безпеку власними силами.

1. *Стратегія національної безпеки України*, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 01.12.2017). 2. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Харків: Право, 2016: Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 327. 3. *Тихий В. П.* Безпека людини та її кримінально-правове значення. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та

правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред) та ін. (Харків, 12–13 жовт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 217–218. **4.** *Про основи національної безпеки України: Закон України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> **5.** *Фрустрація.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> **6.** *Чуваков О. А.* Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. С. 24. **7.** *Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко.* 2-е вид., виправ. Київ: АКОНІТ, 2008. Т. 1. С. 83. **8.** *Параниця С. П.* Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 33. **9.** *Безпека жителів* Донецької і Луганської областей: ситуація, фактори, особливості: щорічний соціологічний моніторинг / Д. О. Кобзін. Харків: ХІСД, 2017. С. 11, 40. **10.** *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016: Т. 17: Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голов.), В. І. Борисов (заст. голови), та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 608. **11.** *Карний кодекс* республіки Польща / перекл. Київ, ВАІТЕ, 2015. С. 23. **12.** *Антонов В. О.* Проблема формування нової нормативно-правової бази національної безпеки України на тлі нових викликів та загроз. Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 72. **13.** *Кампо В. М., Савчин М. В.* Конституційна держава і конституційна реформа в Україні. Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації: зб. наук. праць / за заг. ред. Кампа М. В., Савчина М. В. Київ, 2008. С. 189. **14.** *Параниця С. П.* Самозахист як самостійне суб'єктивне право особи. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 35. **15.** *Гориславський К.* Гарантії права людини на самозахист життя та здоров'я. Право України. 2001. № 12. С. 35; *Гориславський К.* Самозахист чи необхідна оборона? Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності: матеріали Міжвузів. наук.-практ. конф. (Донецьк, 27 квіт. 2001 р.). Донецьк: ДІВС, 2001. С. 345; *Гориславський К. О., Конопльов В. В.* Право людини на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань: монографія. Сімферополь: Сімферопольська міська друкарня, 2007. 160 с. **16.** *Шевченко А. Є., Соловійова В. В., Стрельник О. Л.* Обставини, що виключають юридичну відповідальність / за заг. ред. А. Є. Шевченко. Донецьк: Юго-Восток, 2011. С. 53. **17.** *Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко.* 2-е вид., виправ. Т. 3: П–Я. С. 237.

Kvasha Oksana. The right to self-defense in the context of counteracting a criminal encroachment to the national security of Ukraine

The criminal-protection of the national security of Ukraine is a priority area of activity of law-enforcement bodies of the state, and also in recent years has become an extremely topical issue of legal science. The state must first of all ensure the protection of its national values: the constitutional system, sovereignty, territorial integrity and immunity, etc. This task is especially relevant in the period of the socio-political crisis and the implementation of external aggression towards Ukraine.

Today, Ukraine is in the actual state of war, the occupied part of its territory. The state failed to protect its own national security, first of all, territorial integrity and integrity. Particular attention is paid by state bodies to the security, rights and freedoms of citizens living on the territory of Donetsk and Lugansk regions. No person can feel safe in a situation where his rights and interests are threatened both real and potential. According to the Law of Ukraine "On Fundamentals of National Security of Ukraine", the national security of Ukraine is defined as the protection of vital interests of a person and a citizen, a society and a state in which sustainable development of society is ensured, timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to national interests in various spheres public life.

The system of criminal justice is not able to effectively counteract criminal encroachments in the sphere of national and public security, as well as to ensure the protection of vital interests of man and citizen, society and the state. Therefore, there are grounds for implementing the provisions of Article 27 of the Constitution of Ukraine: "Everyone has the right to protect his life and health, life and health of other people from unlawful encroachments." This norm should be considered as the constitutional foundation of the natural right of a person to ensure his own security, the implementation of self-defense of the most important values, which is embodied in the sectoral legislation, in particular in the criminal-law institute "Circumstances that exclude the crime of the act".

The realization of the right of a person to the necessary defense immanently includes protection from unlawful encroachments by his own forces as his or her other persons of life, health, rights and freedoms, and the interests of society or the state. The state of the necessary defense arises from the time of the existence of a real threat of injury. That is, the threat to human security is already a ground for the use of self-defense means. The necessary defense can relate to the situation of defense of the components of the national security of the state. The realization of the right to the necessary defense may have the ultimate goal of protecting the interests of the state: territorial integrity, defense capability, etc. By protecting national security of Ukraine by their own forces against unlawful encroachments, a person realizes the guaranteed by the Constitution of Ukraine and regulated by criminal law, his natural right to safety.

Ensuring human rights and freedoms is to a certain extent derived from the state of security of national security. National security is the foundation upon which an effective state mechanism, primarily through criminal justice, the protection of human rights and freedoms, and its security, must be built. Ensuring national security is a guarantee of creating a safe environment for every citizen of Ukraine. Effective protection of the constitutional system, state sovereignty and territorial integrity of the state is a condition for ensuring the safety of every person, guaranteeing the realization of his rights and freedoms. Everyone has the right to the necessary defense. Every citizen of Ukraine, irrespective of the presence of specially designated state bodies, has the right to defend national security on his own.

Key words: *the right to self-defense, necessary defense, national security, crimes against the state, national interests, human security.*

УДК 342.95

З. А. ЗАГИНЕЙ,
доктор юридичних наук

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СУТТЄВІ ЗМІНИ В МАЙНОВОМУ СТАНІ ЯК ДОДАТКОВИЙ ЗАХІД ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ»

У статті здійснено доктринальне тлумачення положень ч. 2 ст. 52 Закону України «Про запобігання корупції» у контексті повідомлення суб'єктом декларування про суттєві зміни в майновому стані. Визначено зміст понять «отримання доходу», придбання майна», «суттєві зміни в майновому стані». Розглянуто спірні питання випадків, коли суб'єкт декларування повинен повідомити Національне агентство з питань запобігання корупції про суттєві зміни в майновому стані.